

DE ZETTER:

RYCKAERT Pierre
geboren te Gent op de Karthuizerlaan 91 op 29 december 1926

Mijn vader wou dat ik kleermaker werd. Punt uit.

Reclamebiljet La Linotype : één zetmachine vervangt vijf handzetteres... (verzameling Snoeck, Gent)

Ik ben oud-leerling van de Kunstdrukschool Onze-Lieve-Vrouw te Gent, en begonnen aldaar tijdens de oorlog, vanaf 1941. Dit is de school waar later het HIGRO is uit gegroeid, eertijds op de hoek van de Schouwvagerstraat en de Oude Houtlei. Wij woonden toen in de Schouwvagerstraat.

Voor mij persoonlijk was dat het einde van een familiedrama. Mijn vader was kleermaker en ik moest ook kleermaker worden. Vroeger was dat zo. Als vader zei: ge wordt kleermaker, dan gebeurde dat. Punt uit. Mijn grootvader had dat ook zo tegen hém gezegd, en dat was: gehoorzamen zonder meer...

Maar ik was al een generatie later, en ik, ik wou elektricien worden. Elektriciteit en mechaniek, dat is nog altijd "mijn eerste en mijn laatste". Mijn moeder bemiddelde en na veel discussies mocht ik dan naar de Kunstdrukschool, die was toch op het einde van de straat. Ik zou dus drukker worden. En voor mij was dat toch al al iets in de richting van mechaniek.

Alle studenten begonnen er in de handzetterij. Men leerde handzetten, drukken, boekbinden, machinezetten, tekenen, naast allerlei theoretische vakken, het eerste en het tweede jaar. In het derde jaar moest men een richting kiezen. Dan heb ik de zetterij gekozen.

Daar kwam een beetje machinezetterij bij. Dat interesseerde me meer, want dat was weer mechaniek, heel fijne mechaniek.

In oktober 1944, juist na de bevrijding, ben ik begonnen als zetter in de drukkerij DE BETAARD te Zottegem, die trouwens nog altijd bestaat.

Na de oorlog - we spreken van 1946 - was er een enorm gebrek aan machinezetterij, en heb ik mijn kans gewaagd in de machinezetterij.

Ik ging me presenteren in het dagbladbedrijf DE GENTENAAR, bij de befaamde meneer Van Hoecke die, geloof ik, zo'n 5 à 6 maand geleden overleed, en ongeveer negentig jaar oud geworden is.

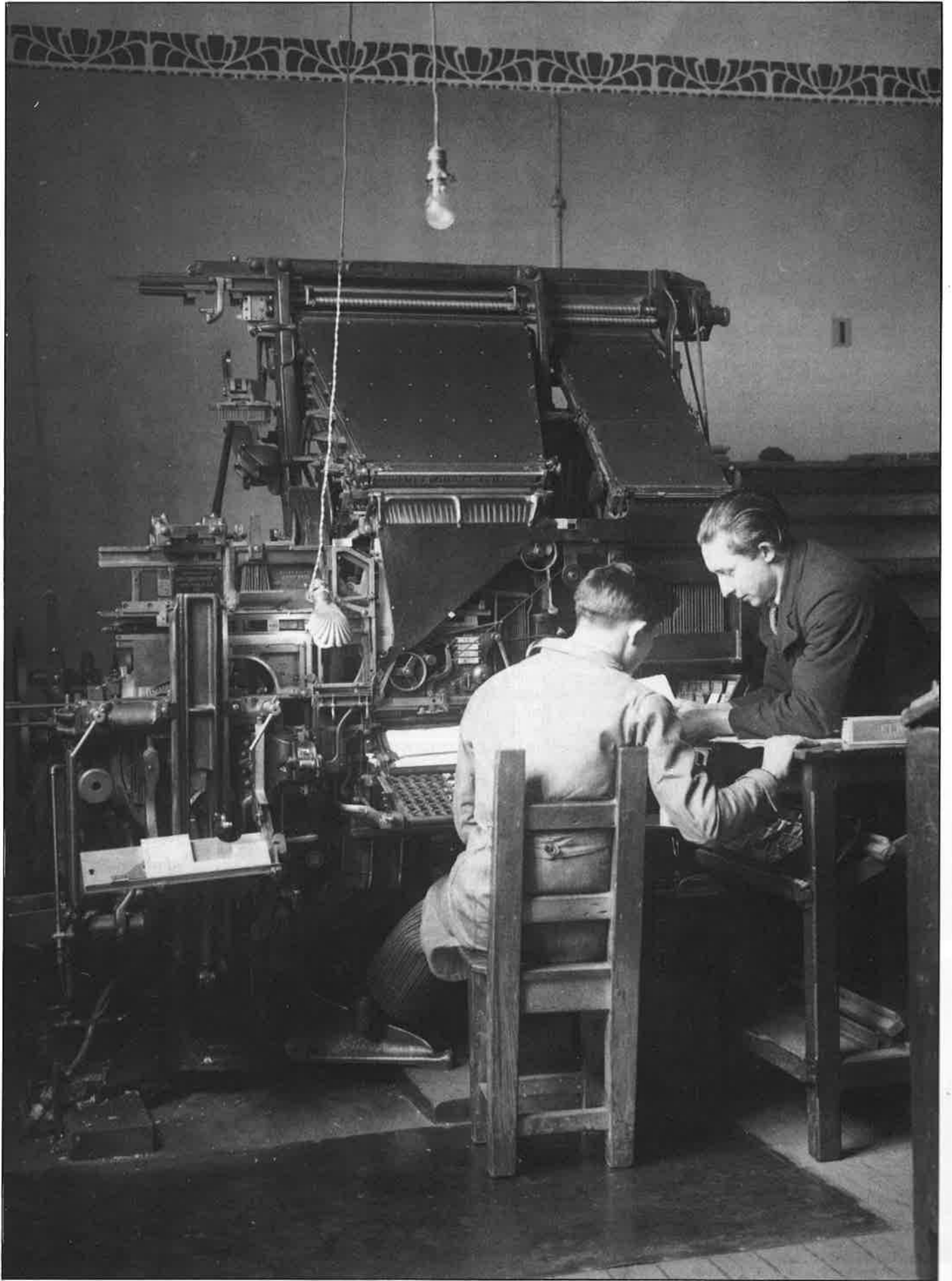
Die was toen directeur van het dagblad De Gentenaar. De familie Piens was wel eigenaar, maar Van Hoecke maakte er het goede en het slechte weer: hij "pakte" u binnen of hij "smeet" u weer buiten. Hij heeft me dus "binnen gepakt" in 1946. Maar in 1947 moest ik mijn legerdienst doen, en in 1948 kwam ik van "den troep" terug. En hij kon me niet meer gebruiken.

Zo ging dat destijds, alhoewel sociale wetten toen al bestonden, die precies bepaalden dat iedere militieus na de legerdienst terug moest aangeworven worden. Maar Van Hoecke veegde daar "zijn slets" aan, dat was duidelijk. "Mijn vriend" zei hij "ik kan met hu niets meer doen, moar ik hè al iets veur hu bij Snoeck" en den dezen mocht "terten"...

In die tijd stonden de vakbonden niet zo sterk als nu. En ik had toch al onmiddellijk werk bij de drukkerij SNOECK-DUCAJU, als machinezetter uiteraard. Eerst gewerkt op een oude **Linotype**, daarna op een nieuwe **Intertype**. Daar ben ik gebleven tot 1950. Toen ben ik vertrokken naar Kongo. Ik had daar een contract met de drukkerij SODIMCA te Leopoldstad gekregen, de *Société d'Imprimerie du Courier d'Afrique*. En ik ben daar gebleven tot 1961, tot na de onafhankelijkheid, de "festiviteiten" van Lumumba en compagnie inbegrepen...

Altijd weer in de machinezetterij met vier goede Intertypes en één slechte. En één van mijn hobby's was dan die slechte machines te repareren. Het zat er bij mij nog altijd in, die mechaniek.

De Linotype, model 14. De eerste zetmachine aangeschaft door het O.L. Vrouwinstituut op de Oude Houtlei (1931-1934). (foto Barbaix, verzameling HIGRO, Gent)

In Belgisch Kongo waren destijds honderden privémaatschappijen, S.A. S.C.P.R.L., alles volgens Belgisch handelsrecht gestructureerd. Zo ook de S.A. SODIMCA, in feite een zustermaatschappij van de N.V. HET VOLK, want onze grote baas was meneer August Cools.

Ik was goed betaald, zo vond ik toch. Bij Snoeck-Ducaju had ik iets meer dan 2.000 frank per maand, en ik begon bij de *Courier d'Afrique* aan 9.800 frank per maand. Dus dat was joepie, joepie, joepie... En dan was ik nog één van de minst betaalde van allemaal. Daar waren indertijd machinezetters die met 18.000 frank naar huis gingen. Ik spreek van 1950, stel u dat goed voor! Dat was enorm goed betaald.

Ik ben te Leopoldstad getrouwd, mijn twee eerste "gasten" zijn daar geboren. Eerst een zoon, daarna een dochter. En het is mijn dochter die nu nog met mij werkt.

Na de onafhankelijkheid zag ik het in Kongo niet meer zitten. In 1959 had ik te Leopoldstad een tweedehands-Intertype gekocht van N.V. PLANTIN te Brussel, een bekende firma van grafisch materieel, die goede zaken deed in onze kolonie. Vooral dan voor de *Heidelbergpersen* en de Intertype-zetmachines. Deze firma had in de *Imprimerie du Gouvernement Général* drie nieuwe Intertypes geleverd, en twee oude machines ter plaatse te koop gesteld. Daar heb ik één van gekocht, in twee grote kisten gepakt, en naar België gestuurd, op mijn kosten uiteraard. Ik heb die hier volledig hersteld en ben in 1961 op eigen initiatief en voor eigen rekening als loonzetter gestart te Gent.

En het is deze machine die ik aan het museum heb geschonken. Ze doet het nog altijd. Kwestie van enkele dagen kuisen, en hop, ze is weer aan het werk!

In Kongo hebben we met de zetmachines wél problemen gehad. Het onderhoud en vooral de herstellingen waren niet wat ze moesten zijn. Als er al eens een techniker bij te pas moest komen, als er écht een grote panne was, dan moest die van Brussel komen. Dat kostte een bom geld. Heen en weer met het vliegtuig, zoveel dagen verblijf aan zoveel frank per dag, verplaatsingsvergoedingen enz. Alle wisselstukken werden allemaal per vliegtuig opgestuurd. Dat alleen al was een "kostelijk spel".

SODIMCA was, en is nog steeds, één van de grootste drukkerijen van Centraal Afrika. In de periode 1954-1959 werkten er 40 blanken en ongeveer 350 zwarten. Plus de losse werknemers van het dagblad LE COURRIER D'AFRIQUE, die zowat overal in Afrika zaten.

In principe was de krant verlieslatend. Maar de handelsdrukkerij als dusdanig was zeer winstgevend. Er werd van alles gedrukt: handelsdrukkerij, tijdschriften, boeken, schoendozen voor BATA enz. We drukten veel voor LOVANTUM, de in 1951 gestichtte universiteit van Leopoldstad, een afdeling van de Leuvense Alma Mater. Al hun drukwerk, en dat was heel wat, werd bij ons vervaardigd. Plus nog allerlei drukwerk voor tientallen firma's.

In 1961 - er was toen de economische **boom** in België heb ik de **gouden sixties** meegemaakt. Al vlug kwam er een tweede Intertype en een machinezetter bij.

Ik ben daarna verhuisd naar de Karel Lodewijk Dierickxstraat, waar ik een groter pand met een groter atelier kon betrekken. Ik heb dan een proefpers gekocht, die ook aan het museum is geschonken. Want in 1971 begon de expansie van het offset-procédé, maar de fotozetterij stond nog nergens. Alles moest dus nog allemaal op de loodzetmachine worden gezet, en daarna opgemaakt. Daar had ik een systeem op gevonden. We maakten de pagina's zelf op: loodzetsel, kolommen, titels, lijnen en alles erop en eraan. Daar werden dan barrieproeven van gemaakt. Dat zijn afdrucken op barriepapier, met maximaal contrast tussen het witte papier en de speciale zwarte inkt. Op de precisieproefpers FAG hebben we vele jaren gewerkt volgens dat systeem. Dat waren zeer goede afdrucken, klaar voor het maken van films voor het offset-procédé.

Vandaag zou men dat niet meer willen, maar in die periode was er niets beters. En we hebben er het beste van gemaakt.

Werkte je ook voor kranten?

Voor jan en alleman. Ik heb nog gewerkt voor de BRT, voor drukkerij HET VOLK, voor vele drukkers voor reclamebladen, enz. Het kon niet op. We werkten op bepaalde momenten zelfs in twee ploegen.

In 1975 heb ik de eerste stap gezet naar de fotozetterij, met de aankoop van een fotozetmachine VIP, twee klavieren met ponsband en een korektie-unit M3XX. Dat materieel gaf geen goede resultaten. De prijs/kwaliteit-verhouding was absoluut een tegenvaller.

In 1979 stichtten we een PVBA en kochten onmiddellijk een andere fotozetmachine, EDITWRITER 7500, met schitterend resultaat. We hebben vandaag nog zo twee machines, de ene is nu 9 jaar, de andere 8 jaar oud, en doen het nog altijd prima.

De afdeling handzetten met op de achtergrond de Linotype van de O.L. Vrouw-kunstdrukschool in de dertiger jaren gevestigd op de galerij van de zaal Parnassusberg, Oude Houtlei. (foto Barbaix, verzameling HIGRO, Gent)

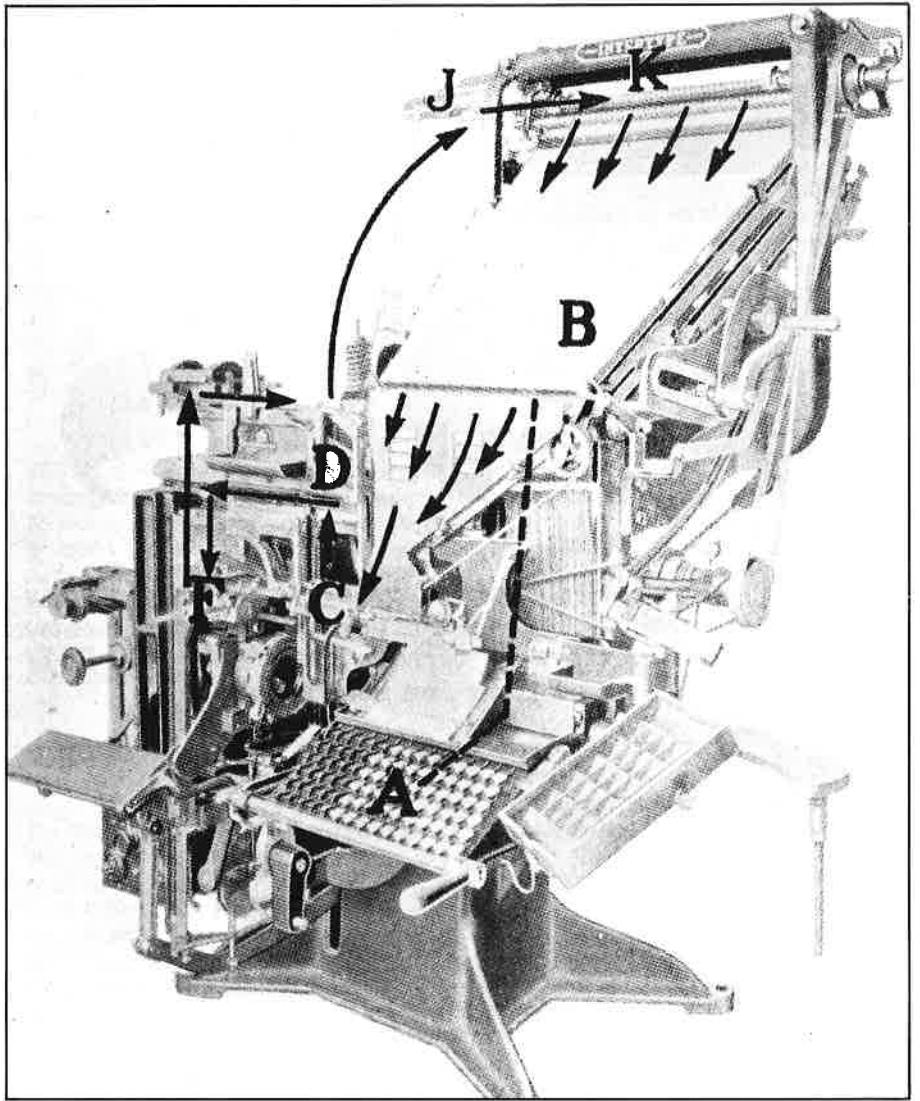
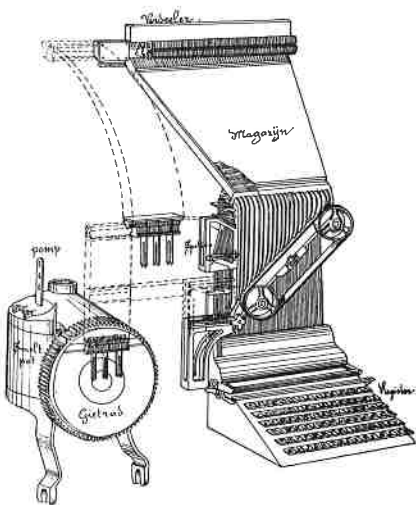
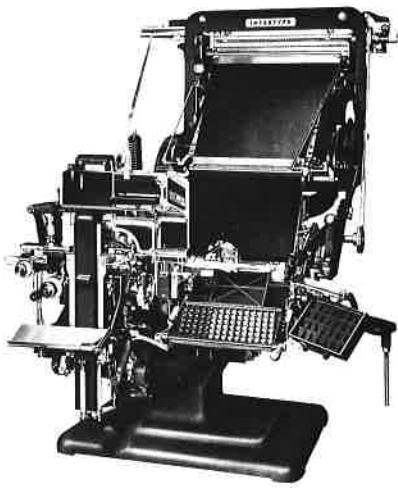
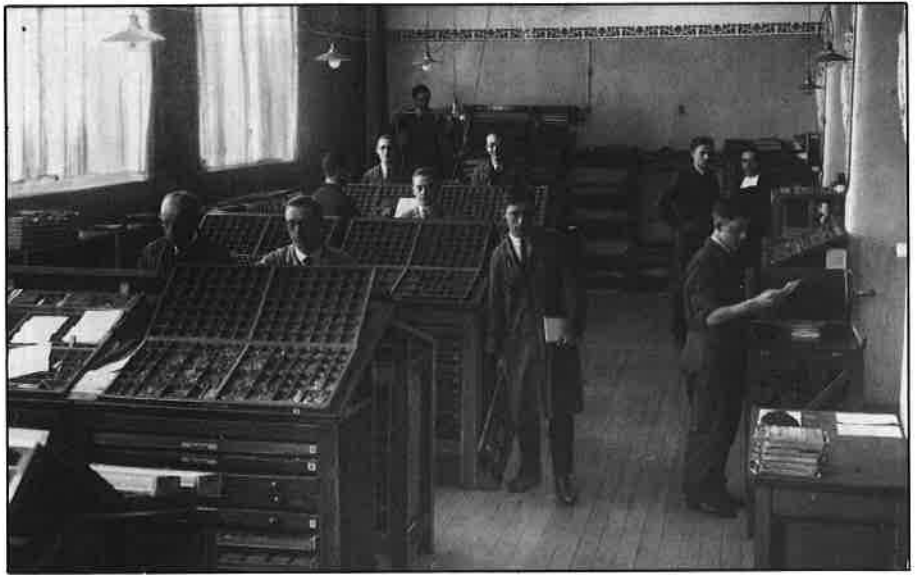
De Intertype. Voornaamste onderdelen: het toetsenbord (A), magazijn met matrijzen (B), de verzamelaar waar de matrijzen naast elkaar worden gezet (C), D van waaruit de regel naar F wordt gebracht, de gietvorm (F) waartegen de matrijzen worden aangedrukt en het distribueerapparaat (J).

(uit: Hedendaagse Grafische technieken door L. Ronner, Amsterdam 1931)

De Intertype. Het vooroorlogse Universaal Intertype, C-model (links boven). (uit: Grafiek, vaktijdschrift KOLVO, Gent 1950)

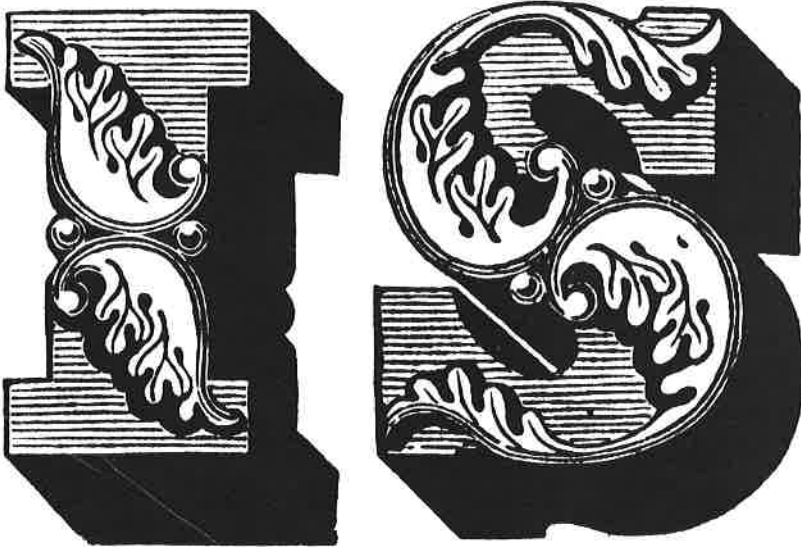
De Linotype. Voornaamste onderdelen: het toetsenregister, het magazijn met bovenliggende verdeler, het wit- of spatiemagazijn, de geleidingsriem die de uitgevallen matrijzen naar de zethaak brengt, de gietpot en het gietrad (links onder).

(uit: Papierfabricage en drukkerij door I.P. De Vooy. Gorinchem 1921)

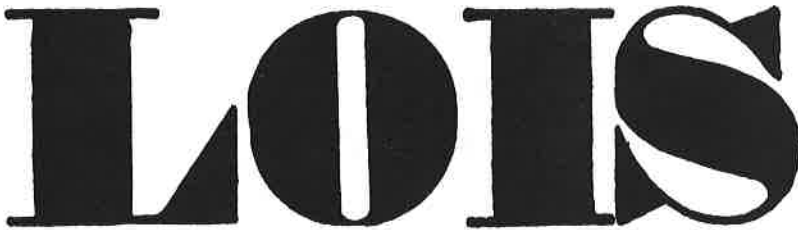

MONSIEUR.4.

32 - 74 Lettres alongées, avec chiffres, quadrats et espaces.

33 - 5 Lettres fleuragées, le mot Huis ou Huis; montées sur bois.

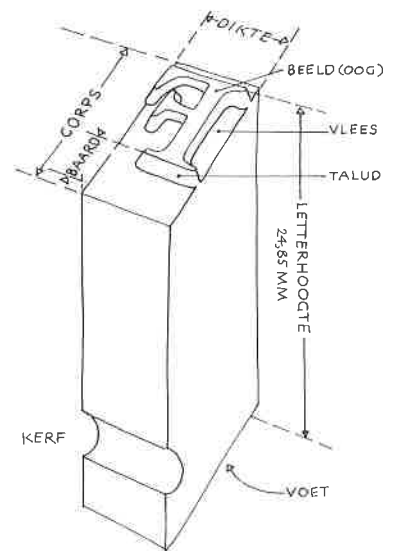

34 - 88 Lettres grasses.

35 - Réglettes en bois de chêne, très-bien ajustées, 9 sortes, pour affiches, avec le Réservoir à 9 compartiments.

36 - Un beau Marbre à corriger, sur une table où se trouve un grand tiroir, en bois de chêne.

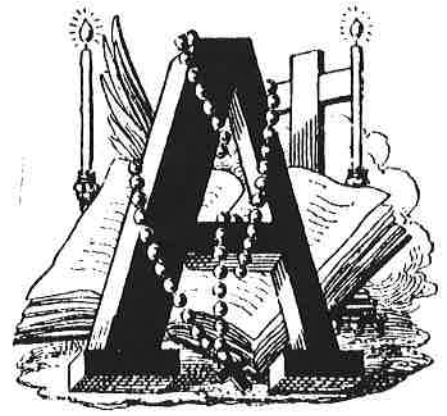
In het begin van de twintigste eeuw zijn vele lettertypes ontworpen: TIMES, ROCKWELL, FUTURA, naast de gekende GARAMOND en BODONI, die het tot vandaag nog steeds doen, ook in de fotozetterij. Letters kosten veel geld. Een polis matrijzen voor loodmachine kostte 20.000 frank, en voor grote korpsen nog veel meer. Een strip negatiefilm met vier lettertypes voor de oudere fotozetmachines ongeveer 60.000 frank; één font digitaal-letters voor de recente fotozetmachines ongeveer 17.000 frank. Een probleem voor loonzetterijen, die verplicht zijn een zo groot mogelijk aanbod van lettertypes aan te bieden. De klassieke lettertypes worden meest gevraagd en worden dan ook tot op de draad versleten.

DE ONDERDELEN VAN EEN LETTERSTAAFJE

(uit: De Grafische Technieken door F. van der Linden, de Bilt 1979)

(RUG, Fonds Vliegende Bladen, Impri-
merie)

Terug naar het begin nu. Van school af, vond je direkt werk?

O ja, ook al door die oorlogsomstandigheden. Ik had er graag nog een schooljaar bijgedaan, maar dat was in 1944. Mijn vader was opgeëist en zat in Duitsland. Dus na de bevrijding was het met school gedaan, want mijn vader kon voor ons niets meer doen net zoals duizenden andere vaders in dezelfde omstandigheden. Wie Belg was moest "zijn plan trekken". Het OCMW bestond toen nog niet, en mijn zuster en ikzelf zijn dan gaan werken om den brode. We zaten thuis eenvoudig zonder middelen van bestaan. 't Was niet moeilijker dan dat.

Ik weet nog die tijd dat mijn ma nog 10 of 12 frank in haar zak had en zei: "Kijk jongens, dat zijn de laatste...". Mijn zuster stopte met haar studies, en ik ben van de Kunstdrukschool af, direct werk gaan vragen. En de week nadien kon ik al aan de slag in DE BELAARD te Zottegem. Die eerste week kwam ik naar huis met 260 of 265 frank, en we waren de koning te rijk!

Mijn maat André zat op de Intertype. Ik deed het zetwerk en hielp waar nodig was. Maar met zetmateriaal dat verouderd was tot en met. We gebruikten er twee systemen door elkaar: het **Didot**-systeem en het **Fournier**-systeem.

Wat zijn dat voor systemen? Leg eens uit.

Na **Gutenberg** had iedere drukkerij z'n eigen typografisch systeem. De eerste die een poging ondernam tot standarisatie was **Fournier**, een Parijs drukker. Hij had daarvoor een Parijse maat genomen, de Parijse voet, met twaalfdelig stelsel, en dat was dan *le système Fournier*.

Kort nadien had een ander drukker, **Didot**, een andere maatstaf genomen, *le pied du roi*, en die had blijk-

baar meer aanzien gans Frankrijk door. Didot is daarna met een heuse lettergieterij begonnen, en zo is dat Didot-systeem tot de dag van vandaag gebleven.

Ook bij Belgische drukkers zijn beide systemen lang door elkaar gebruikt. De snelle evolutie van fotozetsystemen is ten einde. Nu komen we in het stadium van steeds betere en snellere systemen. Maar de oude typografie heeft volledig afgedaan. Het is kwalitatief minder goed en het duurt te lang. Een tabel zetten in lood, van pakweg 1 uur zetmachine en 3 uren opmaak, dat doen wij met onze nieuwe MCS op maximaal 1 uur tijd, en de kwaliteit van het resultaat is minstens driemaal beter.

Een vriend van me, drukker Hoflack te Ledeberg, die heeft nog steeds vele letterkasten Fournier-systeem. Tussen beide systemen zijn minieme verschillen van een tiende millimeter. Maar wanneer je beide systemen door mekaar moet verwerken, wordt het een soepje!

Scheelt dat dan zo veel?

Ja, natuurlijk. De lengte van de zetmachine-regels was Didot, maar al het **wit** dat je dat je moest gebruiken voor de opmaak en de overslag, was Fournier. Resultaat: ofwel steekt het uit, ofwel is het tekort. Dat geeft altijd moeilijkheden bij het drukken. Het wit komt dan naar omhoog.

Waarom gebruikte men de twee door elkaar?

Het Fournier-materiaal was door de band goedkoper dan het Didot-materiaal. Dus kocht de beginnende drukker eerst Fournier, later deed men dan verder met Didot. Of kochten bestaande drukkerijen nieuwe letters in Didot, zeker nadat het Fournier-systeem gaandeweg in onbruik was geraakt.

Toen ik mijn **regelzaagmachine** had, met Didot-systeem, kwamen er regelmatig drukkers bij mij met hele pakken interlignes op Fournier-lengte, om deze te verzagen op Didot-lengte. Maar de dikte van deze interlignes bleef Fournier. Dat scheelde maar twee of drie honderdste van een millimeter, maar honderd interlignes achter elkaar gaven toch al drie à vier millimeter verschil. Dan was het prutsen met papierkes en kartonnekes, met als gevolg: alles kwam naar omhoog tijdens het drukken..

Is het ene systeem beter dan het andere?

Nee, natuurlijk niet. Maar het was kwestie van met iets te beginnen. En volgens mij is dat Didot-systeem doorgebroken in Frankrijk, en later ook in Zwitserland, Duitsland en Italië, omdat het de *pied du roi* was, **des konings voet**. Dat had meer aanzien dan een voet van ergens in Parijs...

De twee systemen waren van het twaalfdelig stelsel, tot op de dag van vandaag. Onze fotozetmachines geven de letterkorpussen nog altijd in punten Didot. De Angelsaksische landen gebruiken nog een ander twaalfdelig systeem, PICA, gesteund op de voet van ergens in Engeland.

Voor het bepalen van letterkorpussen is het twaalfdelig stelsel nog steeds in gebruik. We noemen in België "een frank nog altijd een frank" en iedereen weet precies wat die frank waard is. Dat is een begrip. Ook in de typografie is dat zo. Een korpus 8 is een korpus 8. Dat is ook voor ons een begrip. Korpus 8 is een letter van 8 punt Didot en die is precies 3 millimeter hoog, tussen de kop van de l en de staart van de p. Maar wanneer we het hebben over de korpussen 9, 10 of 12, als ik daar een metrisch equivalent moet van opgeven... welnu, daar dool ik in. In typografie spreken we dus nog altijd van korpus 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 20, 24, 28, 30, 32, 36, 40, 48, 56, 60, 72 en meer. De recente fotozetmachines gaan van korpus 5 tot 72 en meer per punt naar omhoog. Interessant voor het verwerken van titels. In korpus 36 gaat een bepaalde titel niet op één lijn. Dan kunt ge verminderen tot korpus 34 bijvoorbeeld, en de titel past precies in de lijn, zonder merkbaar verschil. Alleen de machine, die geeft dit nog altijd aan.

En kom, een **punt** is slechts het twaalfde deel van een **cicero**.

Een Cicero?

Cicero was in de Romeinse tijd senator en jurist **avant-la-lettre**. Hij

hield beroemd geworden **speeches** die dan op schrift zijn gesteld en door de eerste drukkers werden gedrukt en uitgegeven. Een Italiaans drukker had daar een bepaalde letter voor gekozen: de korpus 12. En die letterhoogte is later de "cicero" geworden, in de vorige eeuw vastgesteld op 4,512 millimeter voor het Didot-stelsel. De eerste drukkerijen hadden allemaal hun eigen lettergieterijtje. Pas veel later zijn afzonderlijke lettergieters, zoals Fournier en Didot, begonnen met letters te maken en te gieten voor drukkerijen.

Tot voor 150 jaar goten vele drukkerijen hun letters nog altijd zelf. Dat duurde tot de komst van **Garamond** en **Bodoni**, twee fameuze lettertekenaars en -gieters. Deze generatie lettermakers ontwierpen ook verfijnde technieken voor het vervaardigen van koperen matrijzen.

Hoe breng je de letters eigenlijk in de zethaak?

De één achter de andere, en van links naar rechts, met de hand. Dat is natuurlijk prutswerk.

Het voordeel voor de machinezetter is dat hij zich niet meer met die kleine lettertjes hoeft bezig te houden. Alleen de titels, in grotere letters, worden nog met de hand gezet.

Neem nu bijvoorbeeld een "doodzantje". Dat zette ik op mijn INTERTYPE in zo'n 30 à 35 minuten. Een handzetter deed daar een hele voormiddag over, en na het drukken moesten de lettertjes nog terug worden "gedistribueerd", t.z. terug op hun plaats in de letterkast gelegd. Dat was nog eens anderhalf uur werk.

Veel drukkers bleven dat echter met de hand doen, alhoewel ze er bij mij er voor een 250 à 300 frank vanaf waren. Ik heb nooit begrepen waar hun "profijt" zat. Ik noem dat verkeerde gierigheid!

Ik heb altijd voor Intertype geopteerd, omdat de machines van deze firma praktischer waren dan deze van Linotype, met bovendien een reeks verbeteringen die de machine veiliger maakte. Magazijnen in aluminium bijvoorbeeld.

In de handelsdrukkerij van Sodimca te Leopoldstad zijn we met het ponsbandsysteem gestart in 1957. Drie ponsbandklavieren en een nieuwe Intertype (model C4) met ponsbandlezer. Alle ponsers waren zwarte dactylo's, omgeschoold voor quertyklavier en met elementaire kennis van typografie. De klavieren waren blind, dus zonder enige controle van de getypte tekst. Je moet een goed typist zijn om zo te kunnen werken.

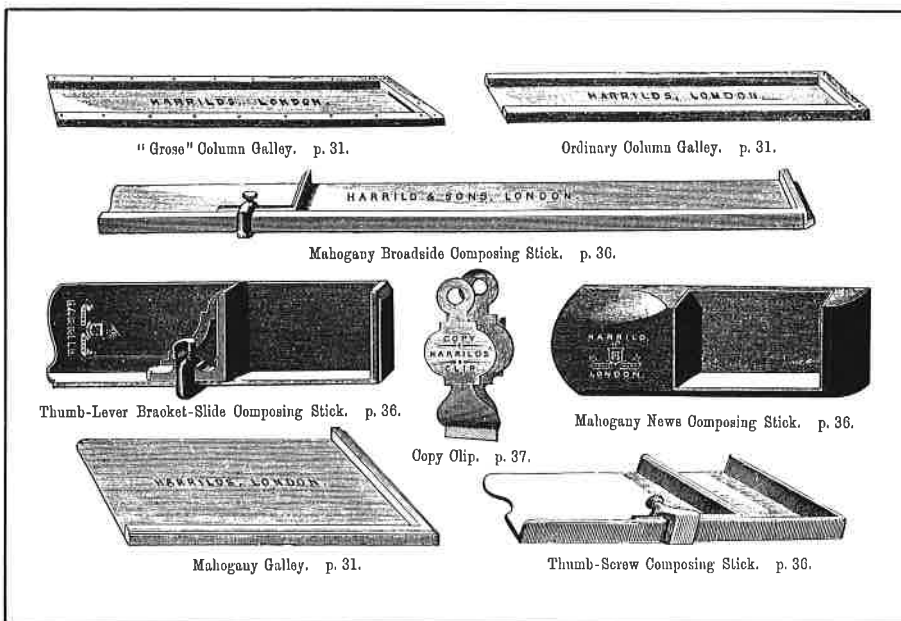
Werktuigen van de handzetter: kolom- en gewone galeien, en zethaken ca. 1875. (RUG, Fonds Vliegende Bladen, Impimerie)

De lettergieter door Josse Amman (1568). (foto archief MIAT, Gent)

Reconstructie van een lettergieter-apparaatje, dat toeliet individuele loden letters te gieten en zo de "industrialisatie" van de drukkerij mogelijk maakte. (verzameling archief MIAT, Gent)

Draagbare stereotypie-gieterij bestaande uit een gassmeltoven, gietbox, werktafel en pers, ca. 1875. (RUG, Fonds Vliegende Bladen, Impimerie)

Dus volledig blind typen, zonder fouten. We kozen de beste dactylo's, gaven ze zelf maanden en maanden scholing, en uiteindelijk was één op drie bruikbaar. De rest werd op ander typewerk of bureelwerk gezet. De goede ponsers werden ook goed betaald. Die gingen in 1957-1958 per maand met 8.000 frank netto naar huis. Ze deden wel en graag overuren, dat moeten we er bij zeggen. Maar kom, ze waren de koning te rijk. Sommigen reden met een eigen wagen!

Drukkersvakbonden, zijn die er vroeg gekomen?

In de tijd van Edward Anseele waren ze er al bij. Ik noem dat vroeg! Ze waren de haantjes-vooruit, altijd al. De drukkers, de zettters, en al wat in de grafische nijverheid zat. Dat was één van de hardste syndikaten van in het begin.

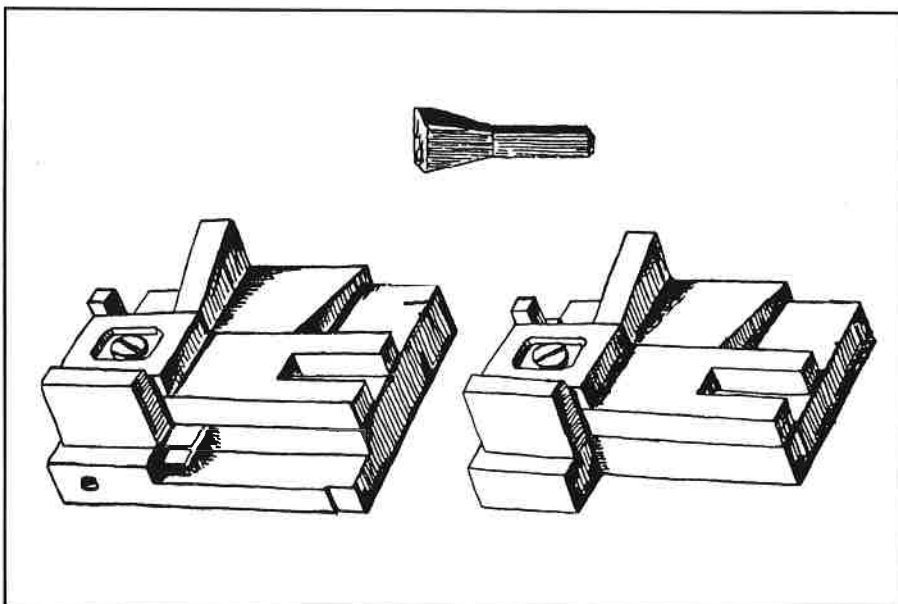
Ik ken de geschiedenis niet zo uit mijn hoofd, maar in 1890 waren ze de vakbond met de grote **klepper**. De anderen waren nog een beetje benauwd. Zij niet want ze durfden het zich permitteren van bijvoorbeeld een dagblad stil te leggen.

Ze konden lezen en schrijven. Ze onderscheidden zich dus van de andere, toen meestal analfabete werknemer. Daar zat het verschil. Men kon hen niets "wijsmaken", en niet alleen dat. Maar "smeet" men iemand buiten, wel, de week nadien had die elders werk. Want een goed zetter of een goed drukker heeft nooit moeten sukkelen om werkgelegenheid. En dat is nog altijd zo.

Voor een goed offsetdrukker maakt men nog altijd ruzie. Als het kon zou men hem in twee snijden: de ene kant voor Snoeck, en de andere kant voor Van Melle.

In de drukkerswereld is men door de band altijd goed betaald geweest. Niet alleen bestond er een goed basisloon, maar er waren altijd bonussen bovenop. Als je in 1950 bijvoorbeeld 20 frank per uur basisloon had, en je deed je best, dan kon je er rap 24 à 25 frank van maken. Die periode heb ik nog zelf beleefd. Uitzonderd bij Snoeck-Ducaju, daar was 20 frank 20 frank, en daar bleef het bij. Daarom ben ik er ook weggegaan.

Want ik wist wel dat ik meer waard was dan 20 frank per uur. Meerdere kollega's kregen in dezelfde omstandigheden en voor hetzelfde werk, 23 en zelfs 25 frank per uur.

Was daar niks tegen te beginnen?

Ah ja, weggaan. En dat heb ik gedaan.

Ik had een kameraad, werknemer van Sodimca te Leopoldstad die me schreef dat dat men daar een Inter-typerist wou aanwerven.. Ik heb mijn aanvraag gedaan, en twee maanden later was ik al aan het werk in de COURRIER d'AFRIQUE. Op de slechtste machine, maar dat was nu juist iets waar men mij eerder een plezier mee deed!

Eén der eerste zetmachines, de "Church", uit 1822.

(uit: Les Machines d'Imprimerie door Antoine Seyl, Brussel 1928)

De zetmachine van Fraser, midden 19de eeuw.

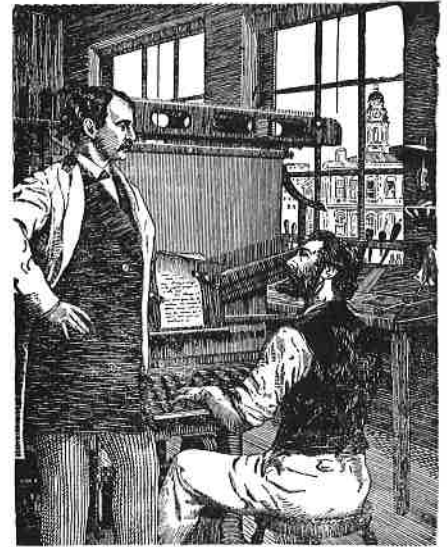
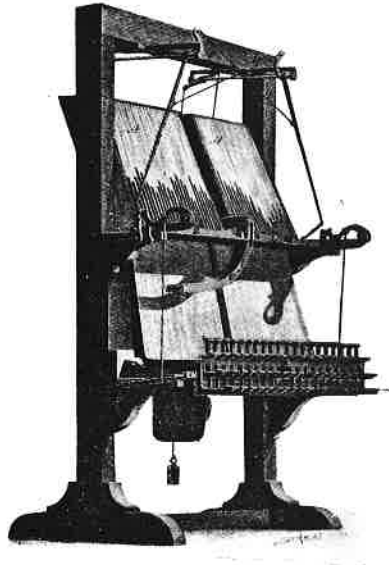
(RUG, Fonds Vliegende Bladen, Imprimerie)

De eerste Line-o-type in de werkhuzen van de New York Tribune opgesteld met Otto Mergenthaler aan het klavier (1885).

(uit: Papier en drukkunst door J. Sassen, Oostakker z.d.)

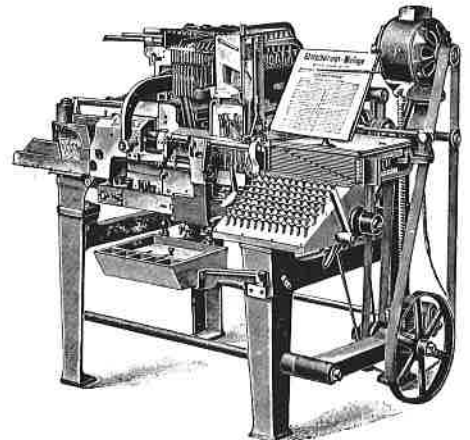
De Monoline van Scudder, compacter en goedkoper dan de Linotype, maar de geringe diversiteit aan lettertypes zorgde ervoor dat ze vlug van de markt verdween.

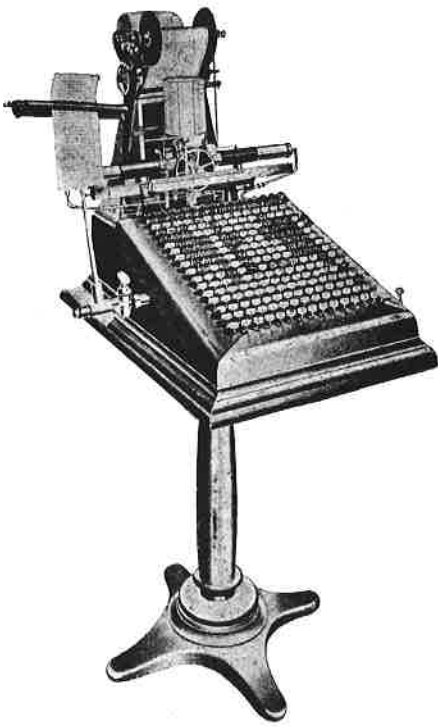
(uit: Papierfabricage en drukkerij door I.P. De Vooy, Gorinchem 1921)

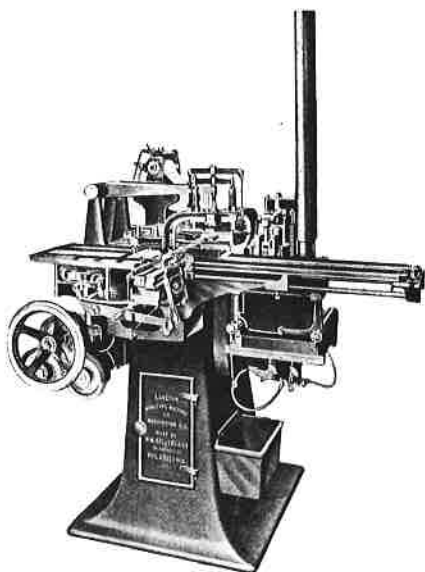
De MONOTYPE is een zetmachine die loden losse letters giet, de ene na de andere. Deze losse letters drukken beter af en geven dus een beter drukresultaat, zeker in de eerste jaren van de twintigste eeuw, toen de regelzetmachines nog in hun kinderschoenen stonden. Bovendien heeft Monotype een uitgebreide keuze mooie, klassieke lettertypes. Monotype en de regelzetmachine LINOTYPE zijn ongeveer in dezelfde periode op de markt gekomen, tussen 1880 en 1885.

Drukkers die kwaliteit eisten, namen Monotype. Dagbladen en bedrijven waar snelheid een grote rol spelen, kochten regelzetmachines. Voor Monotype heb je twee werknemers nodig: een man die het klavier bedient en een die de gietmachine bedient.

De Monotype. Het klavier van deze perforeer-zetmachine (boven) en de bijhorende loodgietsmachine (onder). (uit :Papierfabricage en drukkerij door I.P. De Voys, Gorinchem 1921)

Voor de oude Gentenaars: de **fondeuse**. Daarentegen worden de regelzetmachines slechts door één man bediend: de machinezetter. De Monotype-gietmachine wordt gevoed door ponsbanden, lange repen papier met gaatjes, die van het Monotype-klavier komen. De monotypist ziet niet wat hij typt. Wanneer hij een fout maakt en die niet onmiddellijk verbetert, wordt die fout ook zo gegoten en afgedrukt. Anderzijds ziet de machinezetter altijd wat hij typt. Hij is zeker van zijn stuk. Hij kan in de zethaak altijd matrijzen veranderen van plaats. Dat is uiteraard een groot voordeel. Plus de tijdswinst, natuurlijk.

Als je niet zeker was van wat je had getypt, kon je de gezette matrijzen altijd overlezen, want de matrijzen zijn vooraan gemerkt met hun letterbeeld. Dat staat er ingeprent, in leesbare letter. Want het echte letterbeeld, achteraan de matrijs, waarin even later het lood wordt ingespoten, is ook leesbaar. Het afgietsel op de loden regel is onleesbaar, en de afdruk ervan op papier, terug leesbaar.

De matrijzen van de loodzetmachine worden steeds herbruikt. De **a** en de **e** bijvoorbeeld, gaan honderdduizenden keren door de machine, tot ze versleten zijn. De matrijzen keren terug in hun magazijn door een vernuftig systeem met het distributielineaal, die hen precies weer op de plaats brengt waar ze in het magazijn moeten vallen. De machinezetter typt op het klavier en de matrijzen vallen uit het magazijn, in volgorde van het typen, samen met de wigspaties, in de zethaak van de machine.

Een ander belangrijk onderdeel van de zetmachine is de loodpot. Daarin zit een uitgebalanceerd mengsel van lood, antimonium en tin, verwarmd op 280 graden celcius. Op het juiste moment, wanneer de matrijzenregel tussen de formaatbekkens op de juiste zetsbreedte is uitgewit en de gietvorm zich voor deze matrijzenregel heeft geplaatst, spuit de loodpomp gesmolten lood in de gietvorm en in het letterbeeld van de matrijzen, dat meteen afkoelt en de loden regel is gemaakt.

Na het drukken wordt het loodzetsel gedistribueerd, dat is uiteengenomen. Het **holwit** en de **interlignes** gaan weer in de kas op hun plaats, de gebruikte loden lijnen verzameld in een bak en hersmolten in een afzonderlijke smeltkroes tot loden staven, die terug dienen om de loodpot van de machine te vullen. Een klein percentage lood gaat verloren, de rest wordt dus gerecycleerd. Oud lood van zetmachines wordt nog steeds gekocht en verkocht.

De LINOTYPE-regelzetmachine is uitgevonden door een zekere **Mergenthaler**, wiens vader een Duits horlogemaker was uitgeweken naar de Verenigde Staten. De familie had dus reeds een traditie voor de precisie-mechaniek. Deze man zette niet zonder veel moeite en experimenteren, een zetmachine op punt die met losse matrijzen werkte, en BLOWER werd genoemd. Deze eerste machines werden getest in de krant de New York Times in 1886. Na enkele jaren en vele verbeteringen kreeg ze de vorm die ze tot vandaag behield, en model 1 van LINOTYPE werd genoemd. LINE-O-TYPE, een getypte loden lijn. Toen de uitvinder overleed was zijn machine reeds over de Verenigde Staten en grote Europese landen verspreid.

Na het vervallen van meerdere patenten van Linotype, kwam in 1912 een concurrent op de markt: INTERTYPE.

Hun machines waren praktischer, met bovendien een reeks verbeteringen, waaronder aluminiummagazijnen.

De lichte aluminiummagazijnen met matrijzen wegen zo'n 12 kilogram; koperen magazijnen met matrijzen rond de 25 kilogram.

Maar buiten die details was er concurrentie op andere terreinen. Zo is Intertype als eerste met ponsbanden begonnen. Dat waren de voorlopers van de ponsbandklavieren voor de fotozetterij.

Rond 1940 is men in de dagbladbedrijven in de Verenigde Staten met ponsbanden beginnen werken, om via de telecommunicatie van toen berichten door te kunnen seinen, die direct op de zetmachines konden worden verwerkt. Op de redaktiekantoren van de New York Times bijvoorbeeld, aan de Oostkust van de States, kon men lokaal nieuws typen op een ponsbandklavier, waarvan het letterkorps en de zetsbreedte al voorzien waren. De redakteurs typten hun artikelen op deze klavieren, en de ponsband werd via een speciale telefoonlijn naar New York gestuurd, waar de ponsband rechtstreeks op de zetmachine kon verwerkt worden.